

Тарас Шевченко. Життя і творчість. — К., 2008; 7. *Єфремов С.* Історія українського письменства. — К., 1997; 8. *Зборовська Н.* Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури. — К., 2006; 9. *Пріцак О.* Шевченко-пророк. — К., 1993; 10. *Шевченко Т.* Кобзар. — К., 2002.; 11. <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/zborovs.htm>; 12. http://www.fact.kiev.ua/events/event_32/.

Н. Перевертень, здобувач

Концепт взаємин: Т.Шевченко – Є.Гребінка

Знайомство Є.Гребінки і Т.Шевченка відіграло велику роль в житті кожного з них. Як зазначає Л.Ушкалов: "Зрештою, важко сказати, чи мала б українська література геніального поета, а український народ – свого національного пророка, яби на його життєвому шляху не стрівся скромний письменник Є.Гребінка". [7, 269].

І все ж проблема взаємодій двох письменників була досить складною і суперечливою. Дослідники по-різному її трактують, але і до сьогодні питання взаємин Т.Шевченка і Є.Гребінки залишається відкритим.

Незаперечним є той факт, що важливу роль в формуванні Т.Шевченка як поета і митця відіграло його знайомство з Є.Гребінкою. Про це і зазначає дослідник творчості Є.Гребінки С.Зубков: "Великою заслугою Є.Гребінки є те, що він одним із перших звернув увагу на Тараса Шевченка, тоді малярського учня, й узяв безпосередню участь в організації його викупу з кріпацтва." [4, 26]. Ця зустріч припадає на 1836 р. П.Филипович наголошує: "Ім'я Гребінки входить в біографію Т.Шевченка майже разом з ім'ям Сошенка. В книзі М.К.Чалого "Жизнь и произведения Тараса Шевченка (К., 1882) читаємо: "Сошенко був добре знайомий з відомим свого часу малоросійським письменником Є.Гребінкою. Тож з ним він перш за все й порадився з приводу того, яким би чином допомогти горю їхнього земляка. Гребінка близько взяв до серця жалюгідне становище юнака, почав часто запрошувати його до себе, давати йому читати книги, інформував про різні корисні відомості, допомагав грошми... З Гребінкою Тарас Григорович почав відвідувати придворного маляря Венеціанова, який на прохання Григоровича познайомив його з В.А.Жуковським... Кониський слідом за Чалим, теж надає Гребінці великого значення в Шевченковому розвитку: "За ту освіту, яку він здобув самоучкою, ми найбільше мусимо бути вдячні Брюллову та відомому українському байкареві Гребінці..." [8, 74]. Уже потім, через Є.Гребінку, Т.Шевченко познайомився з багатьма видатними людьми, зокрема з М.Момбеллі, О.Пальмом, П.Мартосом, О.Афанасьєвим-Чужбинським та ін. Безперечно, що зустрічі з такими особистостями не могли не вплинути на розвиток молодого письменника. Ті бесіди, які він чув на вечорах у Гребінки, книги, які той давав йому читати (зокрема твори І.Котляревського, П.Гулака-Артемовського, Г.Квітки-Основ'яненка, Й. Бодяньського) сприяли підвищенню його освітнього рівня. Цілком правомірно зазначає Л.Задорожна, що "виникнувши на етапі Шевченкового учнівства, ці взаємостосунки для

Є.Гребінки визначилися у статусі вчителя (дарма, що всього на два роки старший, Є.Гребінка проте, уже на час знайомства з Т.Шевченком володів певним матеріальним і посадовим цензом, а отже, відповідним життєвим та інтелектуальним досвідом, а також досвідом спілкування), що опікується учнем". [2, 20].

Є.Гребінка увів Т.Шевченка в коло кращих ерудованих людей України, забезпечив належною для освіти літературою. Але вплив цей не був лише односторонній, бо і Т. Шевченко, в свою чергу, теж багато зробив для свого вчителя. Відомо, що перебуваючи в Петербурзі, Є.Гребінка займався активною літературною діяльністю. 1834 р. він видає збірку байок "Малорусские приказки", друге видання якої з'явилося 1836 р. Вже 1838 р. він готує збірник творів українських письменників. Деякі дослідники, зокрема М.Литвин, вважають, що саме завдяки Т.Шевченку й виникла у Гребінки ідея видання збірки творів українських письменників та українських додатків до журналу "Отечественные записки". Також у листах до Г.Квітки-Основ'яненка Є.Гребінка вказує на безпосередню участь Т.Шевченка: " А ще тут, - писав він Г.Квітці, - є у мене один земляк Ш[евченк]о, що то завзятий писать вірші, то нехай йому сей та той! Як що напише, то тільки цмокни та вдар руками об поли! Він мені дав гарних стихів на "Збірник" [1, 594].

Характер Шевченкової допомоги в підготовці альманаху "Ластівка" встановлено лише зараз на підставі вивчення опису рукописного альманаху, зробленого колекціонером і букіністом П.О.Картавовим. Стало відомо, що Т.Шевченко зробив кілька виправлень у байці П.Писаревського "Собака і Злодій". Також у "Ластівці" було надруковано 5 творів Т.Шевченка: "Причинна", " Вітре буйний...", " На вічну пам'ять Котляревському", "Тече вода в синє море..." і уривок із поеми "Гайдамаки".

Відомо також, що Є.Гребінка брав активну участь у виданні першого "Кобзаря". Зокрема Б.Деркач наголошує на тому, що саме Є.Гребінка був ініціатором видання "Кобзаря". Коли Гребінка побачив, що видання підготовленого ним збірника затримується, то порадив Шевченкові підготувати окрему книгу поезій, а також познайомив його з П.Мартосом, розраховуючи, що той допоможе матеріально. П.Мартос дав свою згоду. І зараз документально доведено шевченкознавцями, що знайомий Гребінки і Мартоса цензор П.Корсаков дозволив друкувати "Кобзар" спочатку приватно 12 лютого, а не 7 березня 1840 року, коли Гребінка подав рукопис до Петербурзького комітету. Рукопис з цензурним дозволом було повернуто авторові через Івана Шевченка, приятеля Шевченка, вже 7 березня, а у квітні 1840 року вийшов "Кобзар". Як бачимо, це були досить теплі і близькі взаємовідносини.

У листі до Г.Квітки-Основ'яненка Є.Гребінка пише: "Порадував нас торік Шевченко "Кобзарем", а тепер знову написав поему "Гайдамаки". Гарна штука, дуже гарна, така смашна, як у спасівку та у жаркий день після обіду гарний кавун! І їси, і ще хочеться – і читаєш, і не одірвешся. Оце вам для приміру з неї перва глава. А там дальше, усе лучше й лучше. Штука, я вам скажу." [8, 77]. Варто не погодитися з дослідником П.Филиповичем, який вважає, що "...Гребінчине захоплення Шевченковими творами було сильне, але не глибоке, якесь "гастрономічне", панське." [7, 77]. На нашу думку,

Є.Гребінка щиро захоплювався творами Т.Шевченка і до кінця свого життя шанобливо ставився до і нього, як до людини, і до його творчості. Свідченням цього є те, що Є. Гребінка до п'яти розділів свого роману "Чайковський" (1843) узяв епіграфи з творів Т.Шевченка. Перевидаючи роман 1848 р. Є.Гребінка зберіг Шевченкові слова, знявши лише прізвище, незважаючи на цензурну заборону.

У свою чергу Т.Шевченко намалював 1837 р. акварельний портрет Є.Гребінки, а також присвятив йому і записав у його альбом "Перебендю". Та й деякі твори Шевченка постали під безпосереднім впливом Є.Гребінки, зокрема "Перебендя", безсумнівно, був інспірований Гребінчиною поезією "Украинский бард".

У червні 1843 р. Т.Шевченко їде в гості до Є.Гребінки на хутір Убіжище. О.Цибаньова у своїй праці, описуючи приїзд Т.Шевченка до Є.Гребінки, вказує на теплі та дружні стосунки між ними: " Кілька разів виходив Гребінка за село виглядати гостя: вдивлявся у далину, чи не здіймається сіра хмара над дорогою, вслухався, чи не дзеленчить дзвіночок під дугою поштової трійки. Повертався розчарований, не знав, що й думати. А Шевченко приїхав аж на третій день. Гребінка щиро зрадів йому. Друзі були нерозлучні. Ходили разом у степ до козацької могили, на Орлицю, слухали лірника". [9, с.257]. І можна сказати, що на той час, спілкування обох письменників було приємним, легким, невимушеним. Як згадує І.Панаєв, що на одній літературній вечірці "Гребінка почав був наспівувати малоросійські пісні, а Шевченко пританцювував під свої рідні звуки".[6, 134].

Але десь з кінця 1843 р. стає помітним певне охолодження у стосунках двох письменників. Настає воно після їх спільної поїздки на Україну. Це питання досить дискусійне, адже листування між ними не виявлено, ніяких згадок про Є.Гребінку немає ні в "Щоденнику", ні в листах Т.Шевченка до інших осіб. Але як доказ наводиться зняття присвяти "Перебенді" та те, що в передмові до нездійсненого видання "Кобзаря" Т.Шевченко, згадуючи своїх попередників, жодним словом не обмовився про Є.Гребінку. Та звичайно ці докази є не зовсім переконливими, бо Т.Шевченко в наступних виданнях познімав майже всі попередні посвяти. Невідомо також, що в інших документах, які не дійшли до наших днів, нічого не сказано про Є.Гребінку. Проте незаперечним є те, що взаємовідносини у Є.Гребінки і Т.Шевченка були вже далеко не такі, як на початку знайомства. Це пояснюється насамперед зміною світогляду Т.Шевченка. На цьому наголошує і С.Зубков: "...Т.Шевченко "прозрівати став потроху", поїздивши по поміщицьких маєтках і пізнавши справжню ціну українофільствующого панства. Є.Гребінка тоді ще дещо ідеалізував життя на Україні, і навряд, щоб між ними не виникали розмови на цю тему, навіть спірки." [4, 28].

Б.Деркач також дотримується подібного погляду: " На початку 40-х років ім'я Шевченка як обдарованого художника й автора "Кобзаря" стає добре відомим у Петербурзі й далеко за його межами. У цей час формуються його революційно-демократичні погляди, він вступає на шлях боротьби проти царизму, проти феодально-кріпосницької держави. Гребінка ж продовжує залишатися на позиціях ліберального панства, яке, виступаючи проти окремих вад тогочасного суспільного життя, прагнуло лише підправити,

дещо поліпшити дійсність. Він зміцнює свої зв'язки з впливовими вельможами вищого світу, шукає урядових нагород, підносячи наслідникові Миколи І свою нову поему "Богдан".

Незгодами передусім ідейного характеру і можна пояснити той факт, що Шевченко змінює своє ставлення до Гребінки, назавжди розходиться з ним". [2,40]. Дійсно, Є.Гребінка був консерватор, він з дитинства звик шанувати старших та авторитети. Його виховання не дозволяло йому стати на радикальний шлях. Хоча навряд чи він не бачив реальної дійсності. Свідченням того є його байки та окремі оповідання, зокрема "Кулик", де він критикує тогочасний лад. Але Є.Гребінка обмежився лише легкою критикою і не пішов далі, на відміну від Т.Шевченка.

Хоча існує ще один погляд на цю проблему, зокрема В.Сиротенко у своїй статті "Забытый чародей черных очей" вважає, що розрив між Є.Гребінкою та Т.Шевченком стався на побутовому рівні. Коли Т.Шевченко гостював на Гребінчиному хуторі Убіжище, вони разом поїхали на бал до Т. Волховської в Мосівку. Саме тоді Т.Шевченко познайомився з Ганною Закревською і захопився нею. Є.Гребінка категорично був проти таких стосунків, адже Г.Закревська була вже заміжною жінкою. В свою чергу, Т.Шевченку не подобалася наречена Є.Гребінки Марія Ростенберг, яка була родичкою ненависного йому пана Енгельгардта. Та знову ж таки, хоч за хронологією все співпадає, адже саме після цієї спільної поїздки на Україну їх стосунки стали вже далеко не ті, як з самого початку спілкування, а в 1844 р. знято присвяту Є.Гребінці в Чигиринському виданні "Кобзаря", не можемо фактично стверджувати чи це саме так, адже В.Сиротенко в своїй статті не наводить ніяких доказів і посилань на документи.

На нашу думку, йдеться саме про різну світоглядну позицію і різне життєве призначення Є.Гребінки і Т.Шевченка. Є.Гребінка не прагнув таких радикальних змін у тогочасному суспільстві, не вважав царську систему ворожою для українського народу, на відміну від Т.Шевченка. Про це говорить і Л.Задорожна: "Певну роль у цьому – серед інших чинників – відіграла очевидно, світоглядна позиція обох особистостей: позначена нетерпимістю до суспільної атмосфери в Т. Шевченка й порозуміння із нею у Є.Гребінки. ...дороги митців розійшлися: їхні долі виявилися неспівмірними, їхні таланти – нерівноцінними, а їхнє життєве призначення – несуголосним" [3, 21–22]. Варто також відзначити, що ініціатором розриву їхніх дружніх стосунків був Т.Шевченко, який не міг Є.Гребінці пробачити бездіяльності і не тільки повної покори тогочасній системі, а й її підтримки, яку той виявив своєю поемою "Богдан". Проте Є.Гребінка до кінця свого життя з великою шаную ставився до Т.Шевченка і досить тяжко пережив звістку про його заслання: "Десять років солдатчини! Боже мій! Це ж півжиття! – думав він. – До чого ж гірка доля в Тараса".

Шевченка заслали. Заборонили називати його ім'я, друкувати чи навіть згадувати його твори. Та Гребінка залишився вірний старій дружбі, не зважив на цю заборону. Перевидаючи у 1848 році свій роман "Чайковський", не зняв жодного епіграфа, взятого з Шевченкових творів, не викреслив жодного рядка" [9, 288].

Безперечно, Є.Гребінка брав безпосередню участь у формуванні Т.Шевченка як особистості так і митця. Він гідно виконав свою місію учителя.

1. Гребінка Є. Твори у трьох томах. Т.Т.3. – К. 1981; 2. Деркач Б. Євген Гребінка. – К. 1974; 3. Задорожна Л. Євген Гребінка. Літературна постать. – К., 2000; 4. Зубков С. Євген Павлович Гребінка. – К., 1962; 5. Литвин М. З когорти українських класиків: До 170-річчя з дня народження Є.П.Гребінки // Укр. мова та література в школі. – 1982, №2; 6. Нанаєв И. Литературные воспоминания. М., 1988; 7. Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. – К., 2007; 8. Филипович П. Шевченкознавчі студії. – Черкаси., 2002; 9. Цибаньова О. Євген Гребінка. – К., 1972.

Я. Потапенко, канд. іст. наук, доц.

Особливості Шевченкової релігійності: проблеми інтерпретації

Духовно-ментальні аспекти сучасного українського соціокультурного простору, їх витоки та специфіку неможливо збагнути без, принаймні, наближення до розуміння релігійного досвіду Т. Шевченка-митця, який став основоположним духовним первнем національного буття в модерну добу, визначив провідні “силові лінії” самоідентифікації українців. Різновекторні модуляції смислової поліфонії доробку поета в жодному разі не дозволяють нам робити якісь остаточні висновки чи категоричні тлумачення. Усвідомлюючи вказану обставину, наважимося, проте, здійснити огляд найбільш поширених підходів до аналізу Шевченкового богошування і богоуявлення, сформувані власне бачення проблеми й перспектив її подальшої наукової розробки.

Формат статті не дозволяє наводити численні цитати з поезій Шевченка, в яких автор звертається до Бога. Подібну справу зробив М. Шевченків, щоправда, проаналізувавши відібрані фрагменти досить тенденційно (втім, це є питомою рисою для досліджень осіб церковного сану – і для митрополита Іларіона, і для протоієрея Івана Стуса). Не бачимо сенсу і в тому, аби в черговий раз наводити статистичні підрахунки, скільки разів згадано слово “Бог” у творах автора “Кобзаря”, адже нерідко ці згадування мали характер буденно-інерційний (Ю. Барабаш назвав подібну особливість марним вживанням сакральних формул у профанному контексті, коли втрачається їх первісний сенс [1, 18]).

Одразу зауважимо надзвичайну строкатість і контрверсійність існуючих у шевченкознавстві поглядів, концепцій, ідей та тенденцій, пов’язаних із задекларованою проблемою. Слід визнати, що ця особливість зумовлена специфікою Шевченкових творів, наповнених християнськими ремінісценціями й образно споріднених Писанню (за О. Сирцовою), – але разом із цим, придатних до найвіддаленіших прочитань-розкодовувань. Одна лише фраза “Брешуть боги! / Ті ідоли в